

Пресиян Конакчиев / Presyian Konakchiev

ОТРАЖЕНИЕТО НА САРАЕВСКИЯ АТЕНТАТ
В РАБОТАТА НА ХЪРВАТСКИЯ САБОР
(28 ЮНИ – 4 АВГУСТ 1914 г.)

*The Affection of the Sarajevo Assault on the Work
of the Croatian Sabor (28 June – 4 August 1914)*

Summary: The attack in Sarajevo on June 28, 1914 was sentenced by the parties in the Croatian Parliament. Part of the opposition believes that the majority party – the Croatian-Serbian coalition has links with the Kingdom of Serbia, who is accused of wire Serbian ideas in Bosnia and Herzegovina as a result of which Gavrilo Princip kills Austrian Prince Franz Ferdinand. Attacks in the boardroom grew into massive anti-Serb demonstrations in Croatia, which is the reason for dissolution of the Croatian Parliament.

Key words: Croatian Parliament, Sarajevo Assault, Austria-Hungary, Croatia, Serbia, Bosnia and Herzegovina, Franz Ferdinand.

На 28 юни 1914 г. десетки хиляди жители на Сараево се тълпят по главната крайречна улица, за да посрещнат Фр. Фердинанд, бъдещия император на Австро-Унгария. Целта на посещението е присъствието му на военните маневри по австрийските граници с Кралство Сърбия¹. В този ден за него и съпругата му херцогиня София Хоенберг се извършват два опита за атентат, вторият със смъртоносен край. Куршумите са изстреляни почти от упор, а телата са погребани посред нощ в параклиса на тяхната къща в Аршентен на Дунав². Извършителят е Гаврило Принцип, считан за непълнолетен по законите на Австро-Унгария, защото няма навършени 23 години. По примера на Богдан Жерачич, след атентата Принцип прави неуспешен опит за самоубийство.

Сараевският атентат се отразява непосредствено на сърбите, живеещи в Австро-Унгария. Той поставя началото на сериозен конфликт в международните отношения, който ще се превърне в повод за избухването на Първата световна война. Австро-Унгария обвинява Сърбия за съучастник в убийството, защото се приема, че Гаврило Принцип е член на тайната сръбска офицерска организация „Черна ръка“. Тя е ръководена от Драгутин Димитриевич, полковник от сръбския генерален щаб. В един от своите трудове Р. Мишев излага най-сериозно защитената теза в българската историческата литература относно организацията на двойното убийство. Според нея малолетните извършители са манипулирани от „Черната ръка“. Тя ги инструктира и снабдява с оръжие на

сръбска територия. Правителството в Белград е наясно с тези действия, дори забранява пътуването на съзаклятниците в Австро-Унгария, но тук се намесва отново „Черна ръка”, осигуряваща пропускането на бъдещите атентатори през границата³. Значителен аргумент за сръбската вина е коментарът на един от заловените съзаклятници: „Аз съм сръбски герой”⁴. През октомври 1914 г., когато се провежда съдебният процес, обвиняемите заявяват, че се борят за освобождението на всички славяни от австроунгарския гнет⁵.

Сръбската национална принадлежност на убиеца в Сараево от 28 юни 1914 г. довежда до негативни последици за сърбите в дуалистичната империя. Най-много от тях живеят в политически автономната област Хърватско. Тя е с 2,2 млн. души население, от което приблизително 24,5% е сръбско. Сред сърбите има такива, които подкрепят династията на Караджорджевичите, въпреки че върховният суверен е хабсбургският император⁶. Парламентарното им представителство в Хърватския сабор през 1914 г. не предотвратява агресията, която се излива върху тях. Допълнителна предпоставка увеличаваща озлоблението към сърбите, е връзката на депутата от Сабора Светозар Прибичевич с политически и военни кръгове на Кралство Сърбия⁷.

Вечерта след убийството в Загреб започват шествия, подкрепящи короната и осъждащи действията на терористите. Първата демонстрация е дело на хърватски ученици, носещи националния флаг, покрит с черен воал. Сръбският вестник „Пиомонт” посочва, че броят им е 400 души⁸. Те изсипват множество обиди по адрес на сръбското население. Постепенно демонстрациите прерастват в открита агресия, водеща до насилие⁹. Сериозно последствие от късните протести е нанесената материална щета на най-посещаваното сръбско кафене, разположено на площад Йелачич. Много от неговите посетители са подложени на физическо насилие. Тълпата потрошава мебели, маси, столове, чаши и лампи. Късно вечерта се отменят предстоящите културни мероприятия, каквито са концертите, театралните постановки и кинопродукциите¹⁰.

На 29 юни 1914 г. шествията в Загреб прерастват в мащабни демонстрации. Тръгвайки от различни части на главния хърватски град, протестиращите се събират пред дома на Анте Старачевич. Там са посрещнати от членовете на Франковската партия Иван Златаука и Академичар Машрович. За да бъде чута осъдителната реч, двамата използват високоговорители. След приключването на словата си Златаука и Машрович повеждат тълпите към сградата на дружеството „Сръбски сокол”. Мястото се превръща в арена на сблъсъци, защото са посрещнати от въоръжени с железни пръти, камъни и тухли членове на сръбската организация. Малко по-късно председателят на Хърватската партия на правото-франковци (ХПП-франковци) И. Франк изрича гневна триада от подножието на паметника „Бан Йелачич”. Речите му призовават протестиращите за масови бунтове и грабежи. И. Франк обвинява Хърватско-сръбската коалиция (ХСК) в извършването на коварни парламентарни действия срещу хърватския народ и Хабсбургската монархия¹¹.

Първото заседание на сабора, посветено на двойното убийство в Сараево, се провежда на 30 юни 1914 г. Сесията е открита в 11:10 часа преди обяв, ръководи се от парламентарния председател Богдан Медакович (ХСК), а протоколчик е Вечеслав Вайдър (ХСК). От страна на изпълнителната власт присъстват банът д-р Иван Шкърлец и господата ведомствени глави Марк Аурел, Марк Фодрози, Мирослав Брошчан и д-р Степан Тропсич¹². В дневния ред на заседанието е предвидено да се отправят официални съболезнования към короната. С откриването му започва словесна агресия от страна на ХПП-франковци, нейните депутати прекъсват многократно встъпителната реч на Богдан Медакович: „И. Затлука – Достойно ли е?, И. Франк – Съучастници в убийство., И. Затлука – Срамота!, И. Франк – Лицемери!, И. Затлука – Какво си измисляте?, Това е недостойно!, Вучетич – Сега говорите, кой е доносникът, И. Франк – Смърт за Караджорджевич и неговата проклета династия!, Затлука – Докажете своята лоялност, като напуснете Сабора!, Затлука – Банът би трябвало да използва метла, с която да ви измете!..., Спрете, ХСК не може да проявява загриженост. Долу убийците и съучастниците им!...”¹³ Докато текат обидите, безобразието придобива форма на открита агресия, когато И. Франк хвърля своя „тефтер” по парламентарния нотариус и застъпник на Коалицията Вечеслав Вайдър¹⁴.

Множеството клевети по адрес на Коалицията са съпътствани и със съвети към нейните хърватски членове. Франковци ги призовават да напуснат незабавно облятата с кръв партия, тъй като тя е обвързана с агресивната външна политика на Кралство Сърбия¹⁵. Франковата партия е убедена, че депутатите на Коалицията не съжеляват и не скърбят за смъртта на Фр. Фердинанд. И. Франк обвинява застъпниците на Коалицията в богохулство, смятайки, че изказаните от тях съболезнования са добра театрална постановка. За да намали напрежението в залата, председателят на Сабора Медакович взима решение да обяви кратка почивка¹⁶.

Прекъсването на заседанието не дава нужния резултат. В саборната зала продължава да отсъства парламентарната колегиалност. Членовете на ХПП-франковци (И. Франк, Ал. Хорват, И. Затлука, Фр. Новак, Ст. Вучетич и д-р Вл. Пребег) сипят клевети по адрес на Б. Медакович и партията му. Отново се чеват групови възгласи: „Смърт за Сърбия, долу Караджорджевите, долу сръбската пропаганда...”. И. Франк – „Долу Караджорджевич, слава за Фердинанд... Долу сръбската пропаганда. Кулмер незабавно да освободи депутатското място... Осем години сте отглеждали този младеж, за да убие нашия престолонаследник... Лукинич е предател и изманник, който е вербуван от сърбите... Прибичевич слуша сръбската династия. Какво правеше Хинкович в Белград?... Какво е правел Холижац в Белград?... Фр. Фердинанд е мъченик като Петър Зринийски. Сърби, вие го убихте, разбрахте ли... Сърбите повече нямат право да говорят... Няма повече хърватско-сръбски народ. Няма вече народно единство... Сигурно вече сте получили нова директива от Белград...”. Най-обидни са думите на Затлука: „Разделяме се, господа, ходете да държите речи на друго място, но никога повече в Сабора. Господин бан, моля, разпуснете

Сабора. ХСК е недостойна да дава каквито и да е изявления, тя трябва да се прибере вкъщи или да се движи върху нашите мъртви тела... Вие ни тероризирате, Фр. Фердинанд е убит от сръбска ръка... Ние ви помолихме да се покаете за грешките, но вие продължавате да ги допускате... Убийте нашата мощ, но няма да дочакате нашето отчаяние. Няма да дочакате и нашето млчание.... Толкова пъти сте ни изключвали, опитайте и сега. Щом сте могли да отнемете живота на престолонаследника, сигурно и нашите можете да вземете.” Ал. Хорват: „Вие основахте „Сръбски сокол”, имате свое общество и братство, но въпреки това извършихте държавна измяна.. Вървете да говорите пред редакцията на „Сръбски сокол”, идете да говорите със сръбската войска в Белград, там може да говорите, колкото си искате.. Нека саборът се разпусне, партията мнозинство не бива да продължава да участва в парламентарния живот, защото застъпниците на Коалицията са оцапани с кръвта на убития Фр. Фердинанд... Ние не искаме повече да слушаме сърбо-хърватската коалиция и нейния председател.. Не смейте да говорите от името на нашия Сабор... Приберете се във вашите къщи. Долу сръбските мисли. Ние сме били лоши. Питам ви аз, ние ли сме убийците, или убийците са сърбите... Ако сте хора, то трябва да се засрамите и да напуснете”. По време на обвиненията председателят Медакович многократно се опитва да установи ред в залата. От неговите уста се чуват думите: „Господа застъпници, спрете...”, „Вашето държание е жалко.....”, „Молим ви за мир...”, „Ако обичате, чуйте ме...” За съжаление кратките слова на Медакович са арогантно пренебрегвани, а франковци продължават да не зачитат парламентарното му председателство¹⁷.

Реакцията на ХСК след изказаните по неин адрес обвинения на заседанието е пасивна. Народните представители от Коалицията решават да не отвърщат на словесните безобразия. Опит за нормализиране на обстановката прави Джуро Сурмин. Застъпникът от Коалицията напомня на франковските депутати, че все пак това е парламент и професионализмът е задължителен¹⁸. Стореното е пренебрегнато, врявата и обидите продължават и при такива условия протича съболезнователната реч на Б. Медакович¹⁹. В нея председателят изразява дълбоката си скръб, като заявява, че злощастната ръка, извършваща двойното убийство, докарва неочакваните конфронтации. В края на словото си Медакович отделя внимание и на любовта, която изпитва хърватският народ към убития престолонаследник. „Ние гледахме на престолонаследника като бъдещия възвишен господар, на когото всички народи в Хабсбургската монархия възлагаха големи надежди. За нас той бе онзи рядък добродетел, който показваше постоянно чувството си за дълг, дори в последните часове от своя живот престолонаследникът доказва отговорността си към нас... В този тежък час, всички народи в монархията, народът в Хърватско скърби за престолонаследника, когото обичаше с цялото си сърце... Няма утеха за нас, пламенният дух на нашия бъдещ крал бе изпълнен с любов и вяроност към народа. Слава на Фр. Фердинанд! Слава на неговата съпруга С. Хоенберг!”²⁰

Докато тече парламентарната сесия на Сабора, симпатизантите на Франковската партия успяват да подбудят загребската младеж. Чрез нейното учас-

тие демонстрациите се масовизират. Протестиращите издигат лозунги – едновременно подкрепящи трона и осъждащи сръбското население²¹. Те носят със себе си големи портерти на покойния Ф. Фердинанд и крещат: „Долу сърбите! Предателите на бесилката!”²² Постепенно шествията придобиват формата на открит вандализъм. Погромите не подминават сградата на една от най-уважаваните финасови институции в Загреб, каквато е Сръбската банка. Тя е най-избраната институция за съхраняване на капитали от сърбите в Австро-Унгария. Сред основателите на банката е Б. Медакович. Омразата излиза извън контрол, когато протестиращите се опитват да унищожат сградата на правослазната църква в центъра на главния град²³. Нейните прозорци са потрошени от „каменния порой”²⁴. Погромите този път засягат сградата на патриотичното общество „Сръбски сокол” и централите на някои сръбски вестници. Когато радикализираната тълпа достига централните улици на Загреб, отново се чуват възгласите: „В Сараево бе убита единствената надежда на хърватите”. Протестната вълна успява да се добере до сградата на Сабора. Разбирайки за това и виждайки трудната комуникация в парламентарната зала, Б. Медакович взима решение да прекрати саборното заседание в 1 часа и 50 минути следобед²⁵.

При напускането на парламентарната сграда депутатите на ХСК са жестоко освиркани, а парламентарният председател Медакович става обект на каменния дъжд. Малко по-късно през деня депутатът от Коалицията И. Рибрар пояснява: „Гледах сцената на площад Йелачич, франковските банди палеха огън с откраднати мебели от сръбски магазини. Около големия огън те пееха имперския химн и желяеха смърт за сърбите.”²⁶

За безобразието в парламента и по улиците на главния град във вестника „Хърватски мисли” е написано: „Загреб, Хърватско, 30 юни. Късно снощи започна голяма демонстрация против сърбите, в която участват 10 хиляди граждани. Демонстрнтите влязоха в сградата на „Сръбската банка” и „Сръбския сокол”. Снощи вълната от демонстранти се събра пред парламента и скандираше за разпускане на Сабора. Страхът се очаква и днес, сред тълпата има много въоръжени... Парламентарното заседание беше много напрегнато. По време на сесията всички народни застъпници са облечени в черно. Председателят на Сабора Б. Медакович е многократно възпрепятстван. Св. Прибичевич викаше: Чуйте, чуйте! Опозицията изпадна в шумни протести и скандираше: Сърбите убиха нашия крал, нашето бъдеще. Всеки опит за говорене на Медакович е прекъсван, защото според опозицията председателят е недостоен да държи съболезнователна реч.”²⁷

През първите дни на месец юли 1914 г. към публичното осъждане на сараевския атентат се присъединява и Хърватската селска партия (ХСП). Нейният председател Ст. Радич отъства от съболезнователното парламентарно заседание, защото е лишен от правото да участва в саборните сесии до края на годината. Позицията на Радич е изложена в партийния вестник „Дом” на 1 юли. Там председателят на ХСП обяснява дълбокото си презрение към „гнусните” извършители на убийството и изказва дълбоките си съболезнования към

короната и династията²⁸. Впоследствие на 2 юли ръководената от Ст. Радич партия и ХПП-франковци създават съвместна прокламация към хърватския народ, озаглавена: „Конспиративната великосръбска политика на хърватска почва в пределите на Хабсбургската монархия”. Франковци стигат още по-далеч, защото на 3 юли от техния вестник „Хърватска” хърватското население е призовано да участва в битка на живот и смърт със сърбите, за да бъдат изгонени от Хърватско и Босна и Херцеговина²⁹.

Стореното намира отзвук в парламентарното заседание на 6 юли 1914 г. Тази сесия е водена от заместник-председателя на парламента и градоначалник на Вараждин, адвоката Перо Мадич. Както предходното, и това започва с неприлични изказвания. Застъпниците на Коалицията са наречени прасета, копелета и унгарски гребла. За пореден път инициатор на кавгата е И. Франк. Сега от неговата уста излизат персонални обиди срещу П. Мадич. Според Франк, Мадич е убиец и заговорник, навреждащ много на един от основателите на Хърватската партия на правото – Йосип Франк. След като на второ поредно заседание отсъства професионалният тон, депутатът на Коалицията Мирослав Кулмер внася предложение за приемане на наказателни санкции. Те са подложени на гласуване, след което са приети. Санкциите са разделени на три групи. Първата е за И. Франк, А. Хорват и И. Затлука. Тя предвижда изключването им за 60 сесии. Втората е за С. Вуетевич и В. Пребег, тяхното наказание е 30 сесии. Третата група включва В. Крис, Ф. Новак, Й. Милкович, С. Павунич и Т. Ялзабетич, на тях е наложена строга цензура. Чувайки своите наказания депутатите на ХПП-франковци стават и демонстративно напускат заседателната зала. Санкциите идват в точния момент, защото чрез тях се успокоява обстановката в парламентарната сграда и позволява на депутатите да продължат обсъждането на предстоящия бюджет³⁰.

В сесията на 6 юли 1914 г. Хърватската партия на правото – милиновци (ССП-милиновци) споделя за пръв път виждането си за случващите се процеси. Запазеното мълчание на предходното заседание сега е нарушено от председателя на партията Миле Старчевич. „Уважаеми и велики Сабор! На възрастен човек, какъвто съм аз, съдбата отреди да се справя с неприятни последствия. При изпълняване на служебните си задължения хърватските политици трябва да проучват старите вестници и документи, за да не попадат в тези грешки, да не говорим за престъпленията, които търпи хърватския народ в тази ситуация. Възмущавам се, аз не съм тук, за да уча хората, но много господа тук са отправяли предупреждения... Господа, когато се говори за синдикализма и за славните дела, се пропуска важен исторически факт, свързан с дейността на Коалицията. През 1907 г. тя се бори срещу това всеки жп служител да бъде унгарец, Коалицията показва любов и признателност към синдикализма... Нашето положение не е никак добро, тъй като хърватският народ предпочита да слуша швабите и другите чужденци. Когато се установи истината за всичко, което споменавам, всичко ще бъде по-различно... Считам, че най-големите престъпници сред хърватската нация са франковци, които не бива да се свързват с

името на честния покойник Анте Старчевич... Нямам никакви тайни, много ме боли, когато виждам колко много хървати са станали чужди слуги. Например тия нещастни и покварени франковци с тяхната объркана изборна геометрия. Смятам, че няма значение дали сме 88 или 200, тъй както, каквото и да приемаме, истинските господари са маджарите. Уважаеми и велики Саборе! Аз съм човек, който уважава всяко убеждение. Йосип Франк последва своя лидер и учител, за да стане добър политик, за да стане известен, тъй като А. Старчевич е идеален. Уважаеми и велики Саборе, Й. Франк няма успешни политическа дейности. Тази година на 19 май франковският бюлетин в чест на партийната им годишнина пише за омразата и за смъртта, която очаква техните противници... Уважаеми и велики Саборе! Аз съм убеден, че франковци нанасят най-голямата обида към паметта на А. Старчевич, когато твърдят, че той е техен основател и учител. А. Старчевич е бил честен човек, стремящ се да намали враговете на хърватския народ... Уважаеми и велики Саборе! Ако франковци и техният духовен лидер г-н д-р Исо Кришнави не са предлагали на Будапеща да бъдат слуги, как тогава д-р И. Кришнави наивно се изпуска, че франковци два пъти са искали властта... Аз не съм запознат напълно със случилото се в Будапеща и Загреб. Но те са искали властта, а техният близък Кришнави не се е намирал на работното си място в университета?... И. Франк твърди, че не е отправял молби за създаване на тяхно правителство във Виена и Будапеща. Да го докаже писмено... Освен това И. Франк твърди, че аз и моите последователи сме неспособни да разберем заветите на А. Старчевич... Ние не се нуждаем от франковци, ние нямаме нищо общо с тях... Ние сме отговорни към хърватския народ. Ние преследваме други цели... Господа народни представители, нека всеки от вас се занимава с това, което включват неговите правомощия, работете честно за нашия народ, правете жертви за него³¹.

В парламентарната сесия на 8 юли 1914 г. депутатите на ХСК правят опит да защитят сръбското население и авторитета на партията. Водеща фигура в това заседание е Св. Прибичевич. От парламентарната трибуна председателя на Коалицията споделя, че мнозинството, с което разполага неговата партия, не я прави управляваща. Лидерът на Коалицията отправя похвала към партийната си група за това, че показва висок професионализъм, като остава в парламентарната сграда предвид сложната обстановка в Загреб. Този акт на сътрудничество според Прибичевич доказва, че ХСК е партия, грижеща се за хърватския интерес, тъй като без нея няма как да бъде приет новият бюджет. „ХСК участва в гласуването на бюджета, за да се избегнат катастрофалните последици за хърватите и сърбите в Хърватско... Според правителството ХСК разбира добре политическата ситуация в момента. Не може да се каже, че сегашното правителство е на ХСК, също не може да се твърди, че правителството е представено в Сабора. Няма съмнение, че за да се сформира правителство, то трябва да бъде в съответствие със състава на парламентарното мнозинство. Личните политики нямат място в независимия орган на нашето обществено мнение и не е ясно, че ние се ръководим от лични цели, с които да предизвикваме

кризата в Хърватско... Вие се оплаквате от нас, но ние въведохме правото основание в общините. А вашите партийни приятели в Босна продължават да подкрепят феодалните отношения и средновековното крепостничество. Вие сте радикални, а се опитвате да докажете, че ние водим радикална политика в Хърватско...³²

В речта си Св. Прибичевич прави призив за спазване на националните права, който впоследствие остава пренебрегнат, а положението за сърбите в Загреб продължава да е нетърпимо. Поради това народните застъпници са принудени да ускорят работата си по приемането на бюджета за 1914/1915 г. На 10 юли депутатите приключват обсъждането му, а на 11 юли го гласуват и приемат³³. Дори този акт на сътрудничество от страна на Коалицията е безрезултатен. Единственото правилно решение за момента е взето на 13 юли 1914 г., когато от парламентарната трибуна Б. Медакович обявява, че прекратява дейността на сабора за неопределено време. В края на словото си Медакович пожелава на господата народни застъпници от всички партии да възстановят щастieto в Хърватско. Сесията приключва в 11 часа и 10 минути преди обед³⁴.

Прекъсването на парламентарната дейност дава отражение върху работата на изпълнителната власт. Нейният ръководител е хърватският бан, а през 1914 г. главната задача на бана е да прекрати общественото недоволство, защото правовият ред е системно нарушаван, а насилието е ежедневие. Големият проблем за И. Шкърлец е Франковската партия, отказваща всякакъв диалог с ХСК. Действията на Шкърлец са свързани със заявената няколко дни по-рано подкрепа за ХСК в унгарския парламент. В Будапеща унгарският министър-председател Ищван Тиса споделя, че убийството в Сараево е дело на заблудени хора и вярва в лоялността на сърбите към Монархията. За Франковската партия Тиса подчертава, че тя съществува само заради това, че постоянно подчертава хърватския патриотизъм³⁵. При тези условия банът Шкърлец е принуден да изпълни молбата на И. Тиса за екстрадирането на Св. Прибичевич в Будапеща. Унгарската власт изисква бързото му напускане, защото в Загреб има опасност за неговия живот.

Агресивното поведение и усилията, положени от партията на И. Франк по време на дните от атентата до избухването на войната, са възнаградени с успех. Мощта на ХСК е отслабена, след като нейният лидер Св. Прибичевич напуска Загреб в посока Будапеща. Само намесата на унгарската власт предотвратява пълното ѝ унищожаване. Будапеща се оказва обаче безсилна в опита да контролира установяващия се военен режим в Хърватско. Близостта на военното управление с франковци е причина да се увеличат случаите, в които се нарушават гражданските права на сърбите в Хърватско, каквито са правото на лична свобода и правото на справедливо разследване и съдебен процес. Най-големият проблем за Коалицията е започващата война с Кралство Сърбия. Част от народните застъпници на Коалицията са в добри отношения с властите в Белград. В умовете на депутатите стои въпросът: какво ще стане с партията по време на войната? Дали тя ще оцелее? Дали ще се запазят стабилните връзки с унгарската власт? По този начин с чувство на неяснота и притеснение ХСК посреща започващата на 4 август 1914 г. голяма война.

БЕЛЕЖКИ/NOTES

- ¹ **Манчев, Кр.** История на националния въпрос на Балканите. София, 2008, с. 209.
- ² **Дейвис, Н.** Европа – История. Велико Търново, 2005, с. 882.
- ³ **Пантев, А., Х. Глушков, Р. Мишев.** История на модерния свят. Велико Търново, 2010, с. 733.
- ⁴ **Dedijer, V.** The Road to Sarajevo. New York, 1966, с. 374–375.
- ⁵ **Боровичка, П.В.** Агенти, които трябваше да променят света. София, 1983, <https://chitanka.info/text/4476/10#textstart>,
- ⁶ **Манчев, Кр.** История на националния..., с. 107–113.
- ⁷ **Ostajmer, B.** Srbi u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji 1914, 1-2 <http://konferencija2014.com.ba/wp-content/uploads/Branko-Ostajmer-paper.pdf> – интернет активна към 03.07.2016.
- ⁸ Пијемонт, бр. 166, 19. јун 1914, с. 2. Датата на издаване е по стар стил, защото вестника се публикува в Кралство Сърбия, което не е приело все още Григорианския календар.
- ⁹ **Karaula, Ž.** Sarajevski atentat – reakcije Hrvata i Srba u Kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. Radovi – Zavod za hrvatsku povijest, 43, (2011), p. 268.
- ¹⁰ Пијемонт..., с. 2.
- ¹¹ **Karaula, Ž.** Sarajevski atentat – reakcije Hrvata i Srba..., p. 269.
- ¹² Stenografski zapisnika sabora kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodi štu 1913.–1918., svezak II, godina 1913- 1914, Zagreb 1914, p. 1247.
- ¹³ **Agčić, D.** Civil Croatia on the Eve of the First World War. Zagreb, 1995, p. 307.
- ¹⁴ Stenografski zapisnika sabora kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodi štu 1913.–1918., svezak II..., p. 1248.
- ¹⁵ Пак там, с. 1249.
- ¹⁶ Пак там, с. 1249–1256.
- ¹⁷ Пак там.
- ¹⁸ **Agčić, D.** Civil Croatia on the Eve of the First World War, p. 307.
- ¹⁹ Aux séances parlementaires à la veille de la guerre – <http://dicocroate2.overblog.com/article-svetozar-pribi-evi-39335499.html> – интернет активна към 25.09.2016 г.
- ²⁰ Stenografski zapisnika sabora kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodi štu 1913.–1918., svezak II..., 1256–1257.
- ²¹ **Karaula, Ž.** Sarajevski atentat – reakcije Hrvata i Srba..., p. 268.
- ²² **Bogunović, N.** Velike antisrpske demonstracije. http://www.novosti.rs/dodatni_sadržaj/clanci.119.html:276587-Velike-antisrpske-demonstracije – интернет активна към 23.03.2016 г.
- ²³ Пак там.
- ²⁴ Пијемонт, с. 2.
- ²⁵ Stenografski zapisnika sabora kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodi štu 1913.–1918., svezak II..., p. 1257
- ²⁶ **Karaula, Ž.** Sarajevski atentat – reakcije Hrvata i Srba..., 268–269.
- ²⁷ Hrvatska misao. Šibenik, 1 sprinja, 1914 g., br. 52.
- ²⁸ Dom, I. VII 1914.
- ²⁹ **Batkovic, D.** The Balkan piedmont Serbia and the Yugoslav question. Institute for Balkan studies – https://www.rastko.rs/istorija/batakovic/batakovic-piedmont_eng.html – интернет активна към 09.10.2016 г.
- ³⁰ Stenografski zapisnika sabora kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodi štu 1913.–1918., svezak II..., 1259–1267.

³¹ Stenografski zapisnika sabora kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodi štu 1913.–1918., svezak II..., 1273–1213.

³² Пак там, 1312–1314.

³³ Zapisnici. Sabora, Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. 1914–1917. 10–11 spranja, 1914, kut: 21, br. 963–964.

³⁴ Stenografski zapisnika sabora kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodi štu 1913.–1918., svezak II..., p. 1526.

³⁵ **Gabelica, M.** Između Scile i Haribde:političko djelovanje Stranke prava (frankovaca) početkom Prvoga svjetskog rata (od srpnja 1914. do konca 1915. godine) – Pilar: časopis za društvene i humanističke studije, Vol. 9, No. 17-18, (2015), 16-17.

ИЗПОЛВАНА ЛИТЕРАТУРА/ REFERENCES

Боровичка, П.В. Атентати, които трябваше да променят света. София, 1983, [Borovichka, P.V. Atentati, koito tryabvashe da promenyat sveta. Sofia, 1983] <https://chitanka.info/text/4476/10#textstart>, октомври, 2016.

Дейвис, Н. Европа – История. Велико Търново, 2005 [Deyvis, N. Evropa-Istoria. Veliko Tarnovo, 2005].

Манчев, Кр. История на националния въпрос на Балканите. София, 2008 [Manchev, Kr. Istoria na natsionalnia varpos na balkanite. Sofia, 2008].

Пантев, А., Х. Глушков, Р. Мишев. История на модерния свят. Велико Търново, 2010. [Pantev, A., H. Glushkov, R. Mishev. Istoria na modernia svyat. Veliko Tarnovo, 2010.] Пијемонт, бр. 166, 19. јун 1914 [Pijemont, br. 166, 19. jun 1914].

Агиčić, D. Civil Croatia on the Eve of the First World War. Zagreb, 1995.

Aux séances parlementaires à la veille de la guerre – <http://dicocroate2.over-blog.com/article-svetozar-pribi-evi-39335499.html>, октомври, 2016.

Batkovic, D. The Balkan piedmont Serbia and the Yugoslav question. Institute for Balkan studies – https://www.rastko.rs/istorija/batakovic/batakovic-piedmont_eng.html, октомври, 2016.

Bogunović, N. Velike antisrpske demonstracije. http://www.novosti.rs/dodatni_sadržaj/clanci.119.html:276587 – Velike-antisrpske-demonstracije, октомври, 2016.

Dedijer, V. The Road to Sarajevo. New York, 1966.

Dom, 1. VII 1914.

Gabelica, M. Između Scile i Haribde:političko djelovanje Stranke prava (frankovaca) početkom Prvoga svjetskog rata (od srpnja 1914. do konca 1915. godine) – Pilar: časopis za društvene i humanističke studije, Vol. 9, No. 17–18, (2015), 9–41.

Hrvatska misao. Šibenik, 1 srpnja, 1914 g., br. 52.

Karaula, Ž. Sarajevski atentat – reakcije Hrvata i Srba u Kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. Radovi – Zavod za hrvatsku povijest, 43, (2011), 255–291.

Ostajmer, B. Srbi u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji 1914, <http://konferencija2014.com.ba/wp-content/uploads/Branko-Ostajmer-paper.pdf>, октомври, 2016.

Stewografski zapisnika sabora kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodi štu 1913.–1918., svezak II, godina 1913–1914, Zagreb 1914.

Zapisnici Sabora, Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. 1914-1917. 10-11 srpnja, 1914, kut: 21, br. 963–964.